

Mitt Lyriska Husapotek – Sonja Åkesson

Gotländskan som stack ut

Sonja Åkesson kan jag höra klagga på en gammal vinylskiva i 33 varv med orden NEEJ och AAA i plågsam följd upp mot fem minuter. Som om hon låg opåverkad av narkosen på ett operationsbord eller i en säng med en pockande karl över sig. Jag lyssnar på henne medan jag börjar skriva om denna härliga poet som många läste för fyrtio år sen. Nog gör man det idag med? Skivan hade bokförlaget lagt in i hennes diktsamling »Jag bor i Sverige« (1966). Den kom ut på den tiden när våra bokförlag friskt satsade på ovanlig poesi och prosa. Det var innan ekonomiska bedömningar och våra biblioteks alltmera krympande budget för inköp av poesi tillsammans med bokhandelns allt större behov av att stapla böcker på lastpallar tog över marknaden och blev till dagens kris för mera udda böcker. Förlaget som gav ut Sonja Åkesson och andra uppkäftiga inslag på bokmarknaden var det goda och mångsidiga Rabén & Sjögren. Jag säger var, ty det är inte samma förlag längre. Man har i den kulturella konkurs vi nu upplever helt lagt ner lyrikutgivningen på förlaget. Men man satsade då på 1960- och 70-talet helhjärtat på Sonja, flickan från Buttle på Gotland där pappan var stins, född 1926, död i cancer 1977, bara 51 år gammal.

Jag träffade henne första gången vid ett radioreportage 1963 på Fornby folkhögskola i Dalarna. Man talar om att se något i minnets ljus, men för mig är minnena framför allt fyllda av ljud. Jag minns att hon menade att diktsamlingar bara lästes av kritiker och vänner som också var poeter – det var samma personer. Hon skulle senare få en stor publik och bli som man säger »folkjär«. Hon läste där en svindlande vacker försommar bland björkar och bisurr sin dikt »Självbiografi«, som är en replik till den amerikanske poeten Lawrence Ferlinghetti (hans namn börjar som hos vår egen Ferlin, men de har annars ingenting gemensamt. Amerikanen är som Sonja uppkäftig och orimligt talspråkig, därför gillade nog Sonja honom.) Den börjar:

*Jag lever ett lugnt liv
på Drottninggatan 83 a på dagarna.
Snyter ungar och putsar golv
och kopparpottor
och kokar rotmos och pölsa.*

*Jag lever ett lugnt liv
i närheten av tunnelbanan.
Jag är svensk.
Jag hade svensk uppväxt.
Jag läste läkarboken under täcket
och var medlem i baptisternas
juniorförening.
Jag ägde två plattor av Alice Babs
och en sportjacka med blixtlås
som varit pappas byxor.
Jag jobbade på ett fik
med speglar och Klass I
och svinhus på gården.*

Sonja skriver om det gamla folkhemmet som blev raserat av profitintressena, girigheten och cynismen som gav en ny livsstil. I Buttle fanns spece-rihandeln, missionshuset och isoleringen. Efter sex år i folkskolan började Sonja jobba, »försökte med allt möjligt, men vantrivdes på alla ställen«, var butiksbiträde, hembiträde, kontorsflicka, telefonist, gifte sig och skildes och flyttade till Stockholm och en ny karl. Hon skrev sin första novell i början av 1950-talet. 1955 gick hon på en lyrikkurs för Björn Julén och började skriva dikter om sina flickår:

*Banvaktens jänta hade ingen själ,
hade bara hjärta, galla, nerver
och ett fränknigt tryne.*

På 1970-talet började hon att bilda skola, gav inspiration åt den unga kvinnörelsen på 1960-talet. Hon fick bra recensioner av de manliga kritikerna: »För nog måtte väl denna begåvade bok följas av en ny?«, undrade Bo Strömstedt i Expressen och »... ett av säsongens tydligaste löften« skrev Bengt Holmqvist i Dagens Nyheter.

Hon blev van att få bra recensioner och yttrade själv: »Är man ledsen, nertrygd av personliga bekymmer, hjälper det inte med snälla recensioner. Å andra sidan blir man förfärligt ledsen om man råkar vara på gott humör – och få dålig kritik. Det har sagts om mig att jag var nyenkel innan den nyenkla dikten kommit till (på 60-talet). Jag är inte akademiker. Jag har inte behövt förenkla mig. Jag tänker inte först innan jag skriver ett enkelt ord.« Hon inspirerade andra poeter, t ex Kristina Lugn som nog har lärt mycket av henne och skrivit om henne: »Sonja Åkesson var först och främst en professionell poet som

lagt ner stor möda på att lära sig sitt yrke och som till slut suveränt behärskade sina mycket speciella uttrycksmedel. Hennes diktning var intensivt personlig, men inte egocentrisk. Hon granskade sina lidanden, hon bokförde dem och glömde aldrig att jämföra dem med andras.«

I en dikt som »Äktenskapsfrågan« i en tidig bok, »Husfrid« (1963), har dikten skärpts genom upprepningar i en rytmiskt stiliserad monolog där orden »Vara vit mans slav« återkommer. Negerfrågan har kombinerats med äktenskapsfrågan och lånat den ett språk som framhåller beroendet:

*Vara Vit Mans slav.
Föda Annan Mans barn.
Föda vit Mans barn.
Vit man taga hand
Bekosta alla barnen.
Aldrig bliva fri Stora Skuld
till Vit Man.*

*Vit man tjäna lön på sitt arbete.
Vit man köpa saker.
Vit man köpa hustru.*

*Hustru diska sås.
Hustru koka lort.
Hustru sköta grums.
Vara Vit Mans slav.*

»Hustru diska sås«. En formulering som med tre ord kletar ner många års knog. Det finns i hennes böcker en upp-slitande spänning mellan en sanslös dröm om en total upplevelse av tillva-ron, där allt hänger samman i ett sjä-liskt tillstånd av glädje och försoning, och den plågsamma upplevelsen av motsatsen: en upprepad dementi av ett kreativt tillstånd som skulle ha kunnat binda samman livet. Världen är utan sammanhang och bara en oändlig serie detaljer lagda till detaljer.

Det skrevs oerhört mycket om henne för trettio–fyrtio år sen i recensioner av hennes böcker, och många reportage där hon var »hemmafrun som står vid spisen och föder dikter«. En kritiker som kom henne närmare var en skarp-sinnig man, Karl Erik Lagerlöf. I sin bok »Samtal med 60-talsförfattare« skriver han:

»Hon har sett linjen som skär mellan starka förhoppningar och en resignation

som växer inåt och får livet att ruttna bort i ingenting. Det nedriga, definitivt instängda, ohjälpliga, de mångas åsidosatthet, vardagens töcken, det gråa, vattniga, förfördelade som aldrig kan hämtas upp till något bättre och aldrig bli älskat för sin egen skull spelar en stor roll i hennes dikter.«

*

Jag håller med Bernt, det är inget kul att vara författare. Man borde vara skådis, till exempel. Nu är dom på färjan. Nu åker dom till Polen och har kul med min pjäs medan jag sitter här på min gamla stol med en grej som är alldeles omöjlig och ska förresten städa till studenten. Hela förbannade livet sitter jag här på min gamla stol och kommer ingen vart och ska för övrigt städa och ska för övrigt städa.»

(»Ljuva sextiotial«, 1976.)

Hon har öra och språk för samtidens jargong. Hon fångar en känsla och tanke som delas av många. Framför allt kvinnor. Och snacket går igen i vårt nya millennium. Jag blir påmind om saken i en bok som kom i höstas där en 1960-talsnovell finns med, »Middag med chefen«. Situationerna och pratet går igen idag. (Den finns i boken »Humoreller«, noveller med humor och skratt från radions P1 samlade av Gun Ekroth.) Men mest söker jag mig till hennes poesi när jag behöver bli påmind om våra rollspel, kvinnors och mäns, i tragiska och komiska poser. Som hon visste allt om:

När jag har min vita jumper på mej

*Jag är en sån där
som skitar ner våra vattendrag.*

*Jag vill att min jumper
ska vara kritvit.*

*Min man gillar det,
han är lite gammaldags så där,
bryr sig inte om debatter och sänt
tjabbel som kommer och går
och bara är på modet ett tag
bland kultursnubbar
och skrånande demonstranter*

*Jobbet han har hör ju inte
till dom snyggaste
och då vill han ha det fint
när han kommer hem:
inga solkiga gardiner
och gråvita lakan.
När han går på matchen
på söndagarna
har han alltid perfekt vit skjorta,
ofta blir det ju krogen efteråt.
När jag har min rena vita jumper på
mej*

*brukar han ta mej på bröstet
och säga att jag är söt.*

(»Dödens ungar« 1973)

Alla hennes dikter finns samlade i en volym, »Sonja Åkessons dikter«, som har fått nya upplagor. Mycket har förändrats i vårt samhälle och så mycket är sig likt. Hon verkar kunna överleva alla konjunkturer och trender, bakslag och framsteg. När hon hade gått bort skrev hennes vän Bengt Martin i ett förord till de samlade dikterna som kom ut: »Sonja är död: leve Sonja!« Hon var både kallt genomsådande och varm som sina kompisar i Buttle som vid nervösa behov sov i samma säng:

En varm hand.

Ett varmt bo.

*En varm kofta
att trä på de isande tankarna.*

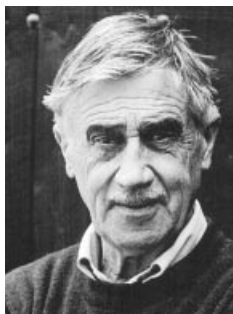
*En varm kropp
att trä på kroppen.*

*En varm själ
att trä på själen.*

*Ett varmt liv
att trä på det isande livet.*

(Dikten »Ja tack« ur hennes sista

diktsamling
»Hästens öga«
1977.)

KRÖNIKÖR: Carl Magnus von Seth

Sonja Åkesson har öra och språk för samtidens jargong, hon fångar en känsla och tanke som delas av många – framför allt kvinnor.